

Devletler hususi hukukuna ait tetebbular :

İKAMETGÂH

Ord. Prof. Muammer Raşit SEVİG

İç hukukta ve dış hukukta ikametgâh, mühim bir rol oynar. İç hukukta tebligatın yapılacağı yer, bir takım hakların kullanılacağı yer, şahsa ait muamelelerin ilân edileceği yer, mâli menfaatlerin temerküz ettiği yer, adli salâhiyeti tayine medar olan yer, hep şahsın ikametgâhının bulunduğu yerdir. Yine iç hukukta siyasi haklar için de ikametgâhın önemi vardır. Dış hukukta, memleket dışı imtiyazından faydalananlar için ikametgâhın nerede olduğu meselesi, kendi kaideleri uyarınca hallo-lunur. Devletler hususî hukukunun bir mühim meselesi de bazı hususlarda tatbik edilecek kanunun tayininde ikametgâhın büyük bir âmil olması yüzünden çıkmaktadır. Hele ahkâmı şahsiye dediğimiz şahsî statü (statut personnel) de ikametgâh kanuniyle millî kanun arasındaki yetki mücadelesi pek meşhurdur. Bir takım müelliflere göre iç hukuktaki ikametgâh mefhumıyla ikametgâh kanunu dediğimiz zaman Devletler hususî hukukunda anladığımız İkametgâh mefhumu arasında fark vardır. Fakat bu fark daha tespit edilmiş değildir.

İkametgâha atfedilen mahiyet ve izafe edilen hükümler her kanunda bir değildir. Bu sebeple kanunlar ihtilâfı çıkabilir. Bunu halletmek için kanunların, bilginlerin ikametgâhtan ne anladıklarını ve ne gibi hükümler izafe ettiklerini ve buna göre devletler hususî hukukunda hangi yeri tuttuğunu, hangi tipe uyduğunu, kısaca hangi vasfı taşıdığını tayin etmek icap eder.

Bu incelemelere ilkönce Türk hukukunda ikametgâh hakkındaki hükümlerden başlayacağız. Başlıca yabancı kanunlardaki hükümleri de gözden geçirdikten sonra âlimlerin mütalâalarını ele alacağız. Bu âlimler, muhtelif memleketlerin iç hukukunda söz sahibi olan kimseler olacağı gibi, dış hukukta yani devletler hususî hukukunda derin tetebbularıyla şöhret kazanmış kimseler olacaktır.

Ş Türk Medenî Kanununun 19 uncu maddesi ikametgâhı «bir kimse- nin yerleşmek niyetile oturduğu yer» diye tarif etmiştir. Bu tarif lâtin- cedeki «domicilium» tâbirindeki mânaya yaklaşan bir mahiyeti ifade eder. Malûmdur ki Roma hukukunun *domicilium*'u *domus* kelimesinden alınmış olup bu kelime de ev, mesken mânasına gelir. Dilciler bu kelime- nin sanskrit lisanından geldiğini ve türkçedeki ev mânasına olan «dam» ile müşterek olduğunu haklı olarak söylerler [1]. Demek ki gerek domici- lium'da gerekse Türk Medenî Kanununun ikametgâh telâkkisinde mes- ken mefhumu mündemiçtir. Bir de fazla olarak mânevî bir unsur olan, yerleşmek niyeti vardır. İkametgâhı alelâde oturulan yerden, meskenden ayıran şey bu mânevî unsurdur. İkametgâhta yerleşmek niyeti bulunduğu halde meskende - oturma keyfiyeti ne kadar sürekli olursa olsun - bu yerleşme niyeti yoktur. Bir kimsenin bir kaç meskeni bulunduğu takdirde bunlardan hangisi bu dediğimiz unsuru haiz ise orası ikametgâhı olur.

Bu yerleşmek niyeti şartı, aynı zamanda bazı şartlar daha doğurur. Bir kimsenin müstakil bir ikametgâha sahip olabilmesi için, bu hususta müstakil bir iradeye ve hiç olmazsa bir temyiz kudretiyle beraber serbest hareket edebilmek yetkisine lüzum vardır. Onun içindir ki velâyet altın- daki çocuklar için ana babalarının ikametgâhı, vesayet altındakiler için de mahkememin bulunduğu yer, ikametgâh olarak tanınmıştır (m. 21). Yine bu sebepten, evli kadına da, ikametgâh olarak kocasının ikametgâhı verilmiştir. Birinciler gibi bu sonuncusu da, ikametgâh tesis etmek baki- mindan serbest bir iradeye malik değildir. Çocuklar, mezun olunca, ka- rılar, ayrı bir ikametgâh tesisine yetki kazanınca ayrı bir ikametgâha sahip olabilirler. Çünkü yerleşme niyetini belirtmeğe ehil, bu yetkiyi kul- lanmağa muktedir olurlar.

Elhasıl bu kimseler tâbi durumunda kaldıkça tâbi buldukları kim- selerin - nasıl hükmü altında iseler öylece - ikametgâhına da tâbi olurlar. Fîlhakika koca birliğin reisi olup evin intihabı ona ait bulunduğu- ndan (m. 152) karı kocanın aynı ikametgâha malik olmaları tabiidir. Meskeni ayırmak mecburiyeti hasil olursa veya boşanma ve ayrılık davalarından birinin ikame edilmesi sebebiyle ayrı yaşamak hakkı ortaya çıkarsa (m. 162) artık bu ikametgâh birliğine mahal kalmaz. Karı, müstakil bir ika- metgâha sahip olur.

[1] Bu «ev» mefhumuna giren başka tâbirler de vardır. Familia kelimesinin lâtince de ilk mânası ev dir. Allenin müşterek bir hayat geçirdiği yer olan ev, kendi ismini aile teşkiline de vermiştir. Bizde evlenmek ev bark sahibi olmak ve evermek tâbirleri ve aile ocağı tâbiri hep bu yolda vücut bulmuştur. Prof. Esat Arsebük'ün Şahsın Hukukuna dair kıymetli eserinde 229 uncu sahifenin 2 numaralı haşiyesine bakınız.

Burada kanunun kullandığı mesken tâbiri ayrıca dikkatimizi çekmesi lâzımgelen bir terimdir ki kanunun ikametgâh için verdiği tarifile hemâhenk gittiği pek açıktır. Boşanma davasının istilzam ettiği ilk tedbirler arasında 137 nci maddenin «bilhassa kadının *iskânından*» bahsetmesi dikkate şayandır.

Kadının «eve bakmak» ödevi (m. 153), «evin daimi ihtiyaçları için koca gibi birliği temsil hakkı» evlenmenin hükümlerinden bulunmakla beraber bilhassa kadının bu temsil yüzünden, yapacağı tasarruflardan kocanın mesul olması (m. 155), müşterek evin, müşterek hayatın icaplarındandır.

Kocanın ikametgâhının, kadının da ikametgâhı olması, şu izahlara nazaran tabii ise de kocanın belli bir ikametgâhı yoksa ne olacak? Kadın ikametgâhsız mı kalacak? Medenî Kanununun 21 inci maddesi, bu takdirde kadına bir ikametgâh ittihaz etmek hakkını veriyor.

Velâyet ve vesayet altındakilere gelince kadınların durumu hakkındaki izahlardan sonra artık üzerinde fazla durmağa muhtaç olmaz sanırım. Velâyeti veya vesayeti kullanan şahıs ve makamların hak ve salâhiyetleri ve ödevleri ikametgâh hususunda böyle bir usule lüzum gösterir.

Kendi şahsını ve mallarını idareye ehil ve muktedir olamayanların kendine has bir ikametgâhı da bulunamaz; kendi şahsiyle ve mallariyle uğraşan kimsenin ikametgâhı, tabiatıyla kendisine ikametgâh olur.

Meselâ bunlardan velâyet altındaki çocuğu ele alalım. Medenî Kanununun velâyet hakkındaki hükümlerine göre çocuğun terbiyesi, tedibi, mallarının idaresi, ve temsili ana babaya aittir (m. 264, 265, 266, 267, 268, 269 ve 278).

Vasi, vesayet altındaki küçüğün ve mahcurun şahsına takayyüt ve mallarını idare ve medenî tasarruflarda onu temsil eder (m. 353). Şu kadar ki bu madde küçüğün ve mahcurun durumunu ve vasinin yetkilerini göstermek üzere burada zikredilmiştir. Yoksa onun ikametgâhının küçüğün veya mahcurun ikametgâhı sayılacağını söylemek için değil. Çünkü 21 inci maddede tasrih edildiği üzere vesayet altındaki kimsenin ikametgâhı, mahkemenin bulunduğu yerdir; vasinin ikametgâhı değil. Bu hüküm Fransız sisteminden farklıdır. Sebebi de bellidir: Bizde, İsviçre ve Almanyada olduğu üzere vesayet teşkilâtı büsbütün başka olup vesayet daireleri ile vasileri veya kayyımleri ihtiva eder. Vesayet daireleri ise sulh mahkemesi ile asliye mahkemelridir (m. 346, 347). Bu mahkemelerin vesayette üstün bir rolü vardır: vesayet işlerinde salâhiyet, küçüğün veya mahcurun ikametgâhındaki vesayet dairelerine ait olup (m. 361) sulh mahkemesinin izni olmadıkça vesayet altındaki kimse ikametgâhını değiştiremez. İkametgâh değiştirildiğinde salâhiyet, yeni ikametgâhın

vesayet dairelerine geçer; bu suretle hacir, yeni ikametgâhta ilân edilir (m. 362). Vasiyi tayin eden, sulh mahkemeleridir (m. 363). Aile vesayetine, asliye mahkemeleri müsaade eder (m. 349). Aynı mahkeme vesayeti her zaman aileden refedebilir (m. 352). Daha bir çok hususlarda vesayet dairelerinin müdahale hakkı vardır (m. 388, 389, 391, 396, 404, 405, 406, 407, 408). Aynı zamanda vasi gibi vesayet dairelerinin de mesuliyeti vardır (m. 409). 410 uncu maddeye göre vasi veya vesayet daireleri tarafından ödenemiyen zararları, hazine tazmin eder. Vesayet daireleriyle vasilerin mesuliyetlerinin derecesi 411 ve 412 nci maddelerde gösterilmiştir. Vesayetin hitamında ve refinde asliye mahkemesinin rolü vardır (414, 416, 421) ve (427, 428, 429, 430, 431, 432) ve (433, 434) maddeler, vesayet dairelerinin yetkilerine ait hükümleri muhtevidir.

Bu teşkilât, bu yetkiler, bizde vesayet müessesesine hususî bir sima verir ki Fransız sisteminde aynile yoktur. Onun içindir ki bizde vasinin ikametgâhı değil de, mahkemenin bulunduğu yer, vesayet altındaki kimsenin ikametgâhı sayılmıştır. Fransada ise vasinin ikametgâhı, bu işi görür. Bu sebepten vesayet altındaki kimsenin ikametgâhını hangi kanna göre tayin etmek lâzımgelceği meselesi hayli müşküldür. Hattâ vesayetin ne suretle tesis ve idare edileceği meselesi de bir çıkmazda sayılabilir. Malûmdur ki kasırları koruyacak hukukî müessese ve usul, kasırın milli kanununa göredir. Bizim veya İsviçrenin bu teşkilâtını kabul etmemiş olan Fransada bir Türk veya İsviçreli hakkında ne muamele yapılacağı düşündürecek bir meseledir.

Bu noktaya daha şimdiden temas etmek istemeyiz. Devletler hususî hukukuna geçtiğimiz zaman bu meseleye temas edeceğiz. Şimdilik kanunî hükümlerimizin tahliliyle iktifa ederiz. Yine kanunumuzun ikametgâha atfettiği mahiyete, ikametgâhın unsurlarına ve hükümlerine geçelim. Dört maddenin içine sıkıştırılmış olan esasları, diğer kanunî hükümlerin ışığı ve yardımı ile inceleyip anlayalım.

Yine yerleşme niyetinin ehemmiyetini belirtmek için kanunumuz, 22 nci maddesinde: «mektebe devam için bir yerde bulunmak veya bir terbiye müessesesine, bir hastahaneye ve dârülâcezeye ve bir ceza müessesesine konulmak ikametgâh ittihazını tazammun etmez.» diyor. Çünkü bu yerlerde bulunmak, oturmak başlı başına oralarda ikametgâh tesisi demek değildir: ârizidir, muvakkattir, elhasıl yerleşmek demek değildir. Yerleşmek niyeti olmayınca, mahza bir yerde oldukça uzun bir müddet kalmak da ikametgâh kurmak mahiyetinde telâkki edilemez. Oturmak, kalmak fiili, mânevî unsura mukarin bulunmalıdır (animus manendi).

İhtiyarî ve iradî olan bu ikametgâhı tesise kudret ve yetkisi olmu-

yanlara kanun biraz evvel izah ettiğimiz veçhile - kendiliğinden ve doğrudan doğruya birer ikametgâh göstermiştir. Bu sebepten bu suretle taayyün eden ikametgâha kanunî ikametgâh denilir. Nitekim 21 inci maddenin matlabı kanunî ikametgâh olup ne gibi hallerde ne gibi yerlerin kanunî ikametgâh sayıldığı maddenin hükümlerinde gösterilmiştir. Bu kimseler, (animus manendi) yi kullanamıyan kimselerdir. (Animus manendi) yi kullanacak hale gelince, bunlar da diledikleri yerde yeni bir ikametgâh kurabilirler. Nasıl ki esasen bir ikametgâhı varken bunu değiştirmeye muktedir ve ehil olan kimse bunu başka yere nakletmek isteyebilirse. Bu takdirde bu kimsenin yapabileceği ve yapmağa mecbur olduğu şeyi bunlar da yapmalıdır. Kanunun 20 nci maddesi «bir ikametgâhın değişmesi, yenisinin ittihazına mütevakıftır» diyor. Yenisini de yerleşmek niyetile bir yerde oturmakla kurulur.

Bundan çıkan meseleler:

1° Mademki bir kimse doğduğu andan itibaren bir ikametgâha maliktir; o da ilk önceleri kanunî ikametgâhtır, sonraları kendi ihtiyar ve intihabile kurulan ikametgâhtı veya icabına göre (kadın veya mahcur için) kanunun gösterdiği ikametgâhtır. — Şu halde herkesin bir ikametgâhı olmak ve ikametgâhsız kimse bulunmamak gerekir. Böyle bir esas, nazari olarak kabul edilebilir. Fakat fiiliyatta aksine tesadüf edilmektedir. Nitekim iki hükmünde kanun bunun imkânını göstermiştir: 20 nci maddeye göre «bir kimsenin evvelce bir ikametgâhı mevcut olduğu tayin edilemediği, yahut memaliki ecnebiyedeki ikametgâhını terketmekle beraber Türkiyede henüz yeni bir ikametgâha sahip olmadığı takdirde elyevm sâkin olduğu mahalle, ikametgâhı nazariyle bakılır.» — Bir de 21 inci maddede «ikametgâhı belli olmayan kimsenin karısı, kendisine ayrı bir ikametgâh ittihaz edebileceğine» dair hüküm vardır.

20 nci maddedeki hüküm, Türkiyede ikametgâhı olmayan veya olduğu tayin edilemeyen kimseler içindir, 21 inci maddedeki hüküm ise ikametgâhı belli olmayan kimsenin karısı hakkındadır. Birinci halde kanun o kimse için, elyevm sâkin olduğu mahallin ikametgâh sayılacağını kabul etmiştir kiyine cebri mahiyette bir ikametgâh izafesini tazammun ettiği gibi ikametgâh mefhumunun içinde sâkin olmak, oturmak fiilinin, yani realitenin bir esas teşkil ettiğini pek güzel ifade eder. Bu suretle o kimse yine ikametgâhsız kalmamış olur. Esasen ikametgâh mefhumunu maddi surette ifade eden «oturma fiilinin taallük ettiği yer» dir. İkametgâh bununla gözümüzün önünde tecelli eder. Yerleşme niyeti «umuru batınadandır». *Delili zahirisini*, evvelâ bu yerde oturma, ondan sonra da sürekliliği ifade eden bütün hususlardır. — Usulün 16 nci maddesi bu hükümle hemâhenk olarak diyor ki: «Türkiye dahilinde malûm ikametgâhı olmayan-

lar aleyhindeki mal davaları, Türkiyede sâkin oldukları mahal mahkemesinde bakılır.» Tâ bidayette söylediğimiz gibi ikametgâh, mahkemenin salâhiyetini tayine medar olan esaslardan biri bulunmak itibariyle Türkiyede malûm bir ikametgâhı olmayanlar için meskeni esas tutmaktan başka bir çare yoktur.

Fransada ikametgâh için bir takım sıkı hükümler bulunduğu için 1896 yılından itibaren «zahiri ikametgâh» mefhumu belirmiştir. Fransız Yargıtayının bir kararile böyle bir kimsenin oturduğu yerin ikametgâh zehabını uyandırması halinde o kimsenin hakiki ikametgâhına (yani kanunun aradığı vasıfları tamamiyle haiz olan ikametgâhına) rağmen bu zehabı uyandıran «zahiri ikametgâhına» asıl ikametgâhı nazarile bakılmağa başlanmıştır. Bazı müellifler bu görüşe hayırlı ve realiteye uygun bir değişiklik göziyle bakmaktadır. Bu değişikliği ileride anlatacağız. Yalnız şunu demek isteriz ki sürekli bir oturmanın hakiki ikametgâha esas teşkil edeceği kanaati Fransada da yer tutmağa başlamıştır, ve bu zahiri ikametgâh telâkkisi, Fransız sistemini bizim telâkkimize yaklaştırmıştır.

2° Mademki şahıs »animus manendi» yi kullanabilecek duruma gelinceye kadar kanuni ikametgâhını muhafaza edecektir. Çünkü yenisini itihaz edemez. — Şu halde bu kimsenin hiç kanuni ikametgâhı değişmemek mi lâzımgelir? Hayır. Velâyet altındaki bir kimsenin kanuni ikametgâhı, velisine tâbi olunca, velinin bunu değiştirmesiyle velâyet altındaki kimsenin ikametgâhı değişir. Yine bunun gibi velâyet altındaki bir kızın evlenmesile kanuni ikametgâhı değişir. Velisinin ikametgâhından çıkarak kocasının kametgâhına girer. Bütün bu hallerde oturmanın, beytutetin tesiri açıktır. Bu kabil kimseler, birlikte oturmak zorundadır. Olaganüstü haller müstesna.

3° Buna rağmen vesayet altındaki kimselerin durumu böyle değildir. Mahkemenin bulunduğu yer, ikametgâh olarak tanınmıştır. Bunda hiç şüphe yok ki âmme kudretinin müdahalesi tesir etmektedir. Birlikte oturmaktan ziyade mahkemenin çevresinde, elhasıl mahkeme ile birlikte aynı idari çevrede oturmak bahis konusudur. Hülâsa, bu keyfiyet bizde vesayet müessesesinin hususiyetinden, hususi mahiyetinden neşet eder.

20 nci maddenin ortaya koyduğu bir esas da yenisı kurulmadan eski ikametgâhın değişmemesidir. On dokuzuncu maddede ileri sürülen esasa yani bir kimsenin birden ziyade ikametgâhı olmaması esasına uygundur. Aynı zamanda bir kimsenin birden ziyade ikametgâhı olamaz prensibi umumî ve medenî ikametgâh bakımındandır. Yoksa maddenin kendisi de beyan ettiği üzere ticari ve sınıai müesseselerde bu prensip cereyan edemez. Bu bakımdan ikametgâh taaddüt edebilir. Bu nokta da, beynelmilel sahada nazarı itibara alınacak bir noktadır. Bundan başka bazı husus-

larda tarafların müşterek kararıyla umumî ve medenî ikametgâhtan başka bir ikametgâh ittihaz edilebilir. Usulün mahkeme salâhiyetini tayin eden maddelerinde bir hüküm vardır: Mahkemenin salâhiyeti, âmme intizamı esasına binaen tayin edilmemiş olan hallerde iki taraf bir veya müteaddit muayyen hususa müteallik ihtilâflarının salâhiyettar olmayan mahal mahkemesinde görülmesini tahriren mukavele edebilirler (m. 22). Bunu yapmanın usulü, bu gibi mesele ve ihtilâflar için muayyen bir yeri ikametgâh olarak kararlaştırmaktır. Bu ikametgâha fransızcada «domicile élu» denilir. Bu, hakikî bir ikametgâh değildir. Muayyen bir husus için kararlaştırılmış olduğundan ancak o husus hakkında muteberdir. O iş bitince, bu ikametgâh ta sona erer. İşte hususî ikametgâhlardan bu biridir, tebligat, tediyat ve dava bakımından faydalıdır.

20 nci maddenin ibaresinden çıkaracağımız bir hüküm vardır ki ikametgâhın unsurları ve mahiyeti bakımından önemlidir. Bir ikametgâhın değişmesi, yenisinin ittihazına mütevakıf olunca, yalnız ikametgâhı değiştirmek niyetinin bulunması kifayet edemeyeceği ve her halde başka bir yerde oturmak, beytutet etmek, hulâsa başka bir yere ilişmek ve orada istikrar halinde bulunmak lâzımgüleceği zâhirdir. Yalnız animus kâfi değildir; fiilen o yeri işgal etmek icabeder. Bunu meselâ 518 inci maddenin tatbikinde ehemmiyeti vardır: «Miras, bilcümle malları şâmil olmak üzere müteveffanın son ikametgâhı mahkemesinde açılır. Ölüme bağlı tasarruflar da, iptal veya tenkis ve mirasın taksimi ve miras sebebiyle istihkak davaları bu mahkemede görülür.» Müteveffa ikametgâhını değiştirmek niyetini izhar etmiş olsa bile başka bir yerde oturmamış ise bu niyete iltifat edilmez. Değiştirmek isteyip te değiştirmedeği ikametgâha itibar olunur. İşte bu keyfiyet de oturmanın ve oturulan yerin ikametgâh mefhumunda, ikametgâhın mahiyetinde mühim bir rol oynadığını bir kere daha isbat eder.

İkametgâh değiştirmenin ortaya çıkardığı bir mesele de «asli ikametgâh» (domicile d'origine) meselesidir. Bahusus ki bu meselenin çıkmasına, kanunî ikametgâhın bulunması ve bunun sonra ihtiyarî ikametgâha tahavvül edebilmesi de yardım etmiştir. Meselâ velâyet altındaki kimsenin ikametgâhı velisinin ikametgâhı ise de yerleşme niyetini izhara yetki kazandığı yaşta aynı ikametgâhı muhafaza ederse kanunî ikametgâhı, ihtiyarî ikametgâha inkılâb etmiş olur. Şu halde hangi tarihteki duruma itibar edilmesi lâzımgüleceği sorulabilir?

Asli ikametgâhın tayinine bilhassa Devletler hususî hukukunda ihtiyaç hasıl olmaktadır.

Calvo, Devletler hukukuna dair muazzam eserinde, asli ikametgâh ol-

mak üzere kişinin doğduğu zaman kanunun kendine tanıdığı ikametgâhı göstermektedir. Her şahıs, doğarken bir asli ikametgâha sahip olur ve yenisini ittihaz edinceye kadar bunu muhafaza eder, diyor. (Le droit international théorique et pratique, t. II, p. 154).

Répertoire de dr. int. adlı eserde ikametgâh konusunu incelemiş olan Bayan S. Grimberg-Vinaver, 4 no.lı fıkrada (ayrı basıda s. 6) şöyle diyor: Bir şahsın hayatında ilk elde ettiği ikametgâh, asli ikametgâhıdır. Bu yerin, çocuğun doğduğu yer olması, ne de doğduğu zaman babasının malik olduğu ikametgâh olması mutlaka lâzımgelmez, fakat bu yer, alâkadarın bir ikametgâh kurmağa hak kazandığı zamandaki ikametgâh olmak icabeder.

Görülüyor ki bu müellif, Calvo'dan ayrı bir mütalâa ileri sürmekte ve asli ikametgâhı olmak üzere rüşt veya mezuniyet kesbederek ikametgâh seçmek ve kurmak çağına varan kimsenin o çağdaki ilk ikametgâhını göstermektedir.

G. Levasseur ise bu tarifi tenkit ederek (Le domicile et sa détermination en dr. int. privé, s. 179, 180) eski hukukun geleneğine aykırı olduğunu söylüyor. Eski hukukta asli ikametgâh mefhumu Digeste'den alınmıştır. Orada aynen şu ibare vardır: «qui originem habet, domicilium et habet, unde infantes statim atque nascuntur habent domicilium». Buna göre D'Argentré ve Tronçon, çocuğun doğduğu zamanda ana babasının malik olduğu ikametgâhın onun da ikametgâhı bulunduğuna hükmetmişlerdir. Hattâ Ferrière, Paris örfüâdetinin 173 üncü maddesi şerhinde şöyle demiştir: «Çocuklar doğdukları zaman babalarının malik olduğu ikametgâhta doğmuş sayılır, her ne kadar başka bir yerde doğmuş olsalar da...». Müellif daha bir çok âlimlerin mütalâalarını naklederek bir şahıs için asli ikametgâhın doğduğu zaman babasının malik olduğu ikametgâh olması lâzımgelceği hükmünü teyit etmiştir.

İkametgâhın değişmek kabiliyetinde olmasına göre asli ikametgâhın ilk ikametgâh olması lâzımgelceği ve bu ilk ikametgâhın doğum zamanındaki ikametgâh olacağı çocuğun doğumu zamanında ancak kanunî bir ikametgâhı yani velisinin ikametgâhı bulunduğundan asli ikametgâhın, bir kimse için doğduğu zaman velisinin malik olduğu ikametgâh olması gerektiği kanaatindeyiz. Velisinin sözü, bizim kanunumuza göredir. Ana ve babasının demek te doğru olur. Esasen Türk Medenî Kanunu 21 inci maddesinde ana ve babasının ikametgâhı denilmiştir. Bunların her ikisi de velâyeti müştereken kullandıkları için veli tâbirini kullandım.

* * *

İç hukukta ikametgâh, bir çok vesilelerle bahis konusu olur. Medenî Kanunumuzda ikametgâhın tabiatile daha çok bahsi geçer. Borçlar

kanununda, Ticaret kanununda, buna temas eden maddeler bulunduğu gibi Hukuk Muhakemeleri Usulünde, nüfus kanununda, icra ve iflâs kanununda hattâ tâbiiyet kanununda yine ikametgâhtan bahsedildiği görülür. Devletler hukukunda ikametgâh mefhumile ilgili hususlar yok değildir.

Bütün bu hususlarda ikametgâhın tayini, yani hangi yerde bulunduğu tesbiti, ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Ne bakımdan ikametgâhın tayini lâzım geleceğini araştıran müellifler içinde ikametgâhın tayinini istilzam eden başlıca halleri üç kısımda içmal edenler olduğu gibi, Mösyö Planiol gibi beş kısımda tophyanlar da vardır. Mösyö Planiol'un tasnifini daha uygun buluruz. İkametgâh:

- 1° Tebligatın yapılacağı yerdir;
- 2° Salâhiyetli mahkemeyi tayine yarar;
- 3° Bazı hakların kullanılacağı yerdir;
- 4° Şahsa ait bazı muamelelerin ilân olunacağı yerdir;
- 5° Kişinin nakdî ve malî menfaatlerinin temerküz ettiği (toplandığı) yerdir.

Bu halleri birer birer gözden geçirelim:

İkametgâh tebligatın yapılacağı yerdir — Bir kimseye üçüncü bir şahıs tarafından yapılacak herhangi bir tebliğin mutlaka o kimsenin eline varması için o kimsenin muayyen bir yerde bulunması lâzımdır. O yerde kendisi bulunmasa bile kendisine o tebliği ulaştırabilecek kimseler bulunur. İşte o yer, o kimsenin ikametgâhudur. İkametgâh sahibi, orada fiilen bulunmadığı zaman bile orayla münasebetini kesmiş değildir. Bunun için kanun yapılacak tebliğin oraya yapılmasını emreder. Bu suretle tebliğ yapacak olan kimselerde o şahsın adresini aramak ve bulmak külfetinden vareste kalır. İkametgâha yapılan tebliğ, şahsın kendisine yapılmış gibidir.

Meselâ noterlik kanununun 44 üncü maddesinde yazılı olan vazifelerden biri olmak üzere K ve L fıkralarında noterlik »ticarî senetlerin kabul edilmemesine veya ödenmemesine karşı protesto çekmek ve ihbarname göndermek», «her türlü taahhütlere ait protesto veya ihbarname göndermek» hususundaki vazifeleri beyan edilmiştir. Bunlar, hep ikametgâha yapılmak gerekir.

Borçlar kanununun 101 inci maddesi gereğince «muaccel bir borcun borçlusu, alacaklının ihtarile, mütemerrid olur.» Yine bu kabilden olarak ticaret kanununun 645 inci maddesi «Esbabı mücbireden veya müteahhüdünlehin hile ve hatâsından mada hallerde taahhüdü ticarisini ifa etmeyen veya ifada teahhür eden kimse resmen veya taahhütlü mektup irsali suretile kendisine ihtar vaki olduktan sonra müteahhüdünlehin düçar olduğu zarar ile mahrum kaldığı kârı tazmin etmeğe mecburdur.»

Ticaret kanununun 570 inci maddesi, «kabulden veya tediye denilen istin-kâf hususlarının *ademi kabul* veya *ademi tediye* protestosu denilen bir resmî varaka ile isbat olunması lüzumunu» beyan etmiş ve 569 uncu maddeye göre de «Hâmilin keşideci ve cirantalar ile sair mes'uller aleyhine» müracaat hakkını kullanabilmesi için «1° Hulûlü vadede tediye vaki olmamış», «2° Hulûlü vadeden evvel kabulden imtina vuku bulmuş» olması lâzım geldiğinden protestonun oynadığı rol gayet mühim bulunmaktadır.

Bütün bu hallerde ihtar ve protestonun öncemi bunun yapılma tarzındaki sıklıkla ve bilhassa tebliğın yapılacağı yerle daha ziyade artar.

Usul Kanununun 123 üncü maddesi ikametgâhtan ve ikametgâh değiştirme halinden bahsettiği gibi bilhassa 126 ncı madde tebligat hakkında şu kaideyi koymaktadır:

«Kendisine tebliğ yapılacak şahıs, *ikametgâh* veya meskeninde bulunmazsa tebliğ, kendisile birlikte sakin ailesi efradından veya hizmetçilerinden yetişmiş olan birine yapılır.

Bu eşhastan biri bulunmadığı takdirde o hanede ikamet eden mucir gibi kimselere ve tebliğ olunacak şahıs, otel ve hastane gibi bir yerde ise o daireyi idare eden kimseye kabul etmeleri şartile tebliğ edilir.

Kendisine tebliğ yapılacak şahsın muvakkaten başka bir mahalle gittiği ikametgâhında bulunanlar tarafından beyan olunur ve işbu ifadenin sıhhati anlaşılırsa keyfiyet mübaşir tarafından tebliğ olunacak evrak ziyirine imzası tahtında yazılarak mahkeme kalemine verilir. Bunun üzerine münasip bir mehil tayin olunarak tebliğ yukarıdaki kaidelere tevfi-kan aynı ikametgâhta bulunanlara yapılır.»

131 inci madde imtina halinde yapılacak muameleyi beyan ederken yine ikametgâha temas etmiştir. Bilhassa «*ikametgâhta* tebliğ icra edilecek kimse bulunmadığı takdirde» tebliğ olunacak evrakın kimlere bırakılacağını göstermiş ve *ikametgâhın* kapısına bunu mübeyyin varakanın yapıştırılmasını emretmiştir.

141 inci madde, *ikametgâhı* ve *meskeni* meçhul olanlara tebliğın ilânın yapılacağını mütaazammındır. 142 nci maddede dolayısıyla ikametgâhtan bahsedilmiştir. 148 inci maddede *ikametgâhı* meçhul olanlar, zikredilmektedir.

Bunlardan başka mühim bir hüküm de 117 nci maddede yazılıdır: Mahkemenin dairei kazası dışında ikamet eden müddei ve müddeaaaleyh mahkemenin dairei kazası dahilinde *bir ikametgâh tayin etmeğe mecburdur*. İkametgâh tayin edilmemiş ise diğer taraf, *tebligat icrası için ikametgâh tayin etmesini* hâkimden talep edebilir.

Şu sıraladığımız maddelerle emsali hükümlerden anlaşıldığı üzere tebligatta ikametgâhın mühim bir rolü vardır.

İkametgâh, salâhiyetli mahkemeyi tayine yarar — Filhakika gerek Medenî kanunda, gerek Hukuk Muhakemeleri Usulü kanununda yazılı hallerde mahkemenin salâhiyetini her şeyden önce ikametgâha bakarak tayin ederiz.

Bu hususta temel, usulün dokuzuncu maddesinde beyan olunan esastır:

«Her dava, ikame edildiği tarihte davalının (müddeaaleyhin) Medenî kanun mucibince ikametgâhı sayılan mahal mahkemesinde bakılır.»

Bu esas, lâtince Actor sequitur forum rei denilen umumî bir esastır. Davalıyı (müddeaaleyhi) gözetmek üzere tutulmuş bir yoldur. Fakat bazı hallerde maslahat icabı olarak bundan büsbütün inhiraf edilmiş veya inhiraf edilmesine müsaade olunmuştur. Meselâ gayrimenkule müteallik davalar, tarafların ikametgâhile ilgili olmayıp gayrimenkulün bulunduğu mahal mahkemesinde ikame olunur (m. 13). Sigorta davalarında da böylece istisna vardır (m. 19). Mukavelelere ait olarak ikame olunan davalar, mukavelenin icra olunacağı veya akdın vuku bulduğu mahal mahkemesinde de bakılabilir ki davalının ikametgâhı mahkemesinde davanın açılması lüzumuna dair olan esastan ayrılmağa müsaadeyi tazammun eder (m. 10). Yine bu kabilden olarak «haksız bir fiilden doğan dava, o fiilin vuku bulduğu mahal mahkemesinde ikame olunabilir» (m. 211).

Bunların hepsini saymağa lüzum yoktur. Usul Kanununun muhtelif maddelerinde buna dair hükümler beyan edilmiştir. Davalı, ikametgâhı mahkemesinden vazgeçebilir. Usulün 22 nci ve 23 üncü maddeleri sarahatinden bu cihet anlaşılabilir. Bu da gösterir ki hüküm ve kaide bir davalının nef'ine olarak konmuştur.

Medenî kanunumuzda da bazı hususlarda salâhiyetli mahkemeyi göstermek üzere hükümler yazılıdır. 31 inci madde, gaibin son *ikametgâhı* mahkemesine salâhiyet tanımıştır. 136 madde, boşanma davasında davacının ikametgâhı mahkemesine salâhiyet vermiştir. Kocanın ikametgâhı, karının da ikametgâhı bulunduğu göre evliliğin devamı müddetince karı ve kocanın ikametgâhı müşterek ise de bazı hallerde ayrı bir ikametgâh tesisine yargıcın müsaadesile imkân hasıl olacağından kanun yapıcısı bu halleri düşünerek davacının ikametgâhını nazarı itibare almıştır. (Meselâ 162 nci maddenin istihdaf ettiği durumda ayrı bir ikametgâh ittihazı bahis konusu olabilir).

250 nci madde, nesebin tashih meselesinde *davacının ikametgâhı* mahkemesini salâhiyetli görmüştür. Buna itiraz davası ise tashih kararını vermiş olan mahkemede veya *ana ve babanın ikametgâhı* mahkemesinde açılır (m. 251).

Babalık davası için salâhiyetli mahkeme, ikidir: 1° *Davacının do-*

ğum zamanında *Türkiyedeki ikametgâhının* bulunduğu yer mahkemesi ile; 2° *Davalının* dava zamanındaki *ikametgâhının* bulunduğu yer mahkemesidir (Bu ikinci halde usulün koyduğu esasa dönülmüş oluyor.) (m. 299). Ana ve çocuğun ikametgâhı, Türkiye dışında olup da aleyhine babilik davası açılan Türk de ecnebi bir memlekette sakin ise, dava onun *Türkiyede mükeyyat olduğu yer mahkemesi* huzurunda açılabilir.

Görülüyor ki bütün bu hükümlerde kanun, alâkadarın ikametgâhını esas tutmuştur: Ya davacının veya davalının.

Bu bahiste bir istitrat yapmak isterim.

Bundan evvelki Usul kanununda yani 2 Recep 96 tarihli «Usulü Muhakemei Hukukiye» kanununun 18 inci maddesinde de aynı sebepten dolayı müddeaaaleyhin ikametgâhı mahkemesinin davanın açılması esası kabul edilmiş idise de [2] daha evvel fıkıh ahkâmı dairesinde muamele cereyan ederdi. Bundan maksadımız, ikametgâhın ihmal edildiğini söylemek değildir. Çünkü ikametgâh hakkında sarîh bir hükme tesadüf edilmemekle beraber (ben tesadüf edemedim) ikametgâh telâkkisinin bazı hususlarda hâkim olduğuna ve yerleşmek niyetine mukarın veya dal bir beytutetin (ikamet lâfzile eda edilen bir oturmanın) bilhassa İslâm Devletler hususî hukukunda nazarı itibara alındığına kanaat verecek hükümlere tesadüf olunur. Ancak mahkemelerin salâhiyetini tayin hususunda, ikametın tesiri tâlidir. Asıl olan hâkimin kazaya vilâyetinin derecesidir. Yani hâkimin vilâyetinin mutlak ve mukayyed oluşuna göre mesele değişir. Çünkü hâkimin vilâyeti umumî ve hususî olmaktan hali değildir (Maverdi - Elâhkâmüssultaniye) arapça nüshası s. 58. Bu velâyet, umumî ve mutlak olursa on hükme şâmilidir. Fakat hâkimin velâyeti bu derece mutlak olmayabilir: Hâkim âmmunnazar ve hassûlamel olabilir. Meselâ beldenin bir tarafına nasbedilmiştir. O tarafta vilâyeti bütün bu on hükme şâmil olur (s. 60). Yahut hâkimin vilâyeti hasımlar arasında mu-

[2] 1296 tarihli Usulü Muhakemei Hukukiye kanunu, 1327 yılında nesredilen kanunla bazı tadiller gördü. 18 inci maddede, Usulü Muhakemei Hukukiye zeylinin birinci maddesile şu hale geldi:

Zimmete ve emvali menkuleye müteallik davalardan dolayı müddei bulunan taraf müddeaaaleyhin *daimî veya muvokkat ikametgâhının* veya *merkez muamelâtının* bulunduğu veya davaya sebep olan taahhüdün icra kılınacağı mevki veyahut bu taahhüdün vuku bulduğu mahal ile ol taahhüt mukabilinde alınan malın teslim edildiği mahal bir ise o mahal mehakiminden her hangisinde ister ise ikamei dava edebilir...

İşbu birinci madde uzundur ve bazı taahhütlerin ve mukavelelerin akdi sırasında ayrıca bir ikametgâh ihtiyar olunması haline ait hükmü de ihtiva eder.

ayyen hükümleri vermeğe maksur olur. Bu halde başka hususlara bakamaz (s. 61). Bütün bu hususları Mecelle bir takım maddelerinde pek güzel izah etmiştir. 1800 üncü madde mucibince «hâkim, Devlet reisi tarafından icrayı muhakeme ve hükme vekildir.» İşte bu sebepten hâkime ne derece ve nasıl bir salâhiyet verilirse o dairede velâyetini kullanır. Bu sebepten 1801 inci maddede «kaza, zaman ve mekân ile ve bazı hususların istisnasile takayyüd ve tahassus eder» denilmiştir. Mecelle şarihi Ali Haydar efendi merhum, büyük eserinde kazanın bazı şahısların istisnasile de takayyüd edeceğini ve hattâ «mesaili hilâfiyede bir müctehidin kavle amel olunmasile de» takayyüd eyliyeceğini beyan eylemiştir ki bu suretle kaza beş suretle takyid edilmiş oluyor.

Zaman ile takayyüdü şu suretledir: Meselâ bir sene müddet ile hükme memur olan hâkim, ancak bir sene içinde hükmeder. Ol senenin hulûlünden evvel, ya mürurundan sonra hükmedemez.

Mekân ile takayyüdü: Muayyen bir kazada hükmetmek üzere nasbolunan hâkim o kazanın her yerinde hükmeder ama diğer kazada hükmedemez. Ve muayyen bir mahkemede hükmetmek üzere nasbolunan hâkim ancak o mahkemede hükmedip diğer yerde hükmedemez.

Kazanın bazı hususunun istisnasile takyidi de şöyledir: Âmme maslahatı mülâhazasına binaen falan hususa müteallik dava istima olunmaya diye emir sadır olsa hâkim, ol davayı istima ve hükmedemez. Zira hâkimin bu meselede hâkimliği yoktur.

Bir müctehidin kavle amel olunması suretinde takyid: Nasa erfak ve maslahatı asra evfak olduğuna binaen onun reyile amel olunmak üzere emir sadır olsa ol hususta hâkim ol müctehidin reyine münafi diğer bir müctehidin reyile amel edemez. Eder ise hükmü nafiz olmaz.

1802 nci madde gereğince «bir davayı birlikte istima ve hükmetmek üzere nasbolunan iki hâkimden yalnız birisi ol davayı istima ve hükmedemez.»

1803 üncü maddede ise «müteaddit hâkimi olan beldede hasımlardan birisi bir hâkimin ve öteki de öbür hâkimin huzurunda mürafaa olunmak isteyip de bu veçhile beyinlerinde ihtilâf vaki olsa, müddeaaaleyhin ihtiyar ettiği hâkim tercih olunur.»

Bu son zikrettiğimiz maddeye kadar yazılı olan hükümler, hâkimin velâyetinin, kaza hususundaki salâhiyetinin ne suretle takyid edildiğini gösterir. Bunlarda hep hâkimi nasbeden makamın emir ve iradesi cari-dir. Yani adaletin tevzii bakımından maslahata en uygun olan sureti ihtiyar bakımından ülûlemin düşüncesi, hâkimdir. Sonuncu maddede ise hasımlara, taraflara bir ihtiyar hakkı bırakıldığını ve bunların müteaddit hâkimlerden dilediklerinin huzurunda mürafaa edilmeğe muktedir bu-

lunduğunu ifade eden bir hüküm vardır. Hâkimi nasbenden makamın emri değil, tarafların ihtiyar ve iradesi, hâkime salâhiyet verir. Taraflar, aralarında uyuşamazlarsa davalının gösterdiği hâkim, davalarını görmeğe salâhiyetli olur. Demek isterim ki burada hâkimin velâyeti, âdeta ferdin iradesile takayyüd etmektedir; her ne kadar takyide salâhiyet veren kanunun hükmü ise de. Bunun sebebi:

«Beraeti zimmet asıl ve müddeaaleyh müddeinin davasını defi ile selâmeti nefsinî tâlip olduğu halde hasmı müddealeyhten bir hak almağa râgıp olmağa istediği hâkim hakkında bir şüphesi ve o hâkim hasmının haksız davasını isbata hâdim olur mütalâası olmak itibariyle müddeaa-leyhin arzusuna mûraat, zıddını iddia edenin fikrine mümaşattan evlâ olur. (Talikatı İbni Âbidin alelbahr) dan naklen Ali Haydar - Dürerül-hükkâm s. 702.

Ali Haydar Efendi merhum, şarhinde Mecellenin bu hükmü, müftabih olan İmam Muhammed'in kavline göre olduğunu ve İmam Ebi Yusuf'un kavlince davacının ihtiyar ettiği hâkimin tercih edilmesi lâzım geleceğini beyan etmektedir.

Muhterem şarihin buna dair misali, bahsimizi ilgilendiren bir noktaya da temas ettiği için burada zikretmeği zarurî gördük:

«Müteaddit hâkimi olan beldeden maksat, o hâkimlerin her biri mezkûr beldenin birer dairesine hükme mezun demektir. Darülhilâfetülaliyyede olduğu gibi. Zira Darülhilâfede İstanbul, Galata ve Eyüp kadıları olduğu gibi Üsküdar da dahi ayrıca bir kadı bulunur. İmdi *İstanbulda Şehzadebaşında mükim bir müddeinin Üsküdar da ikamet eden müddeaa-leyhten* bir davası oldukça müddei İstanbul kadısı huzurunda ve müddeaa-leyh ise Üsküdar kadısı mahzarında mürafaa olmak isteyip de bu veçhile beyinlerinde ihtilâf vaki olsa Üsküdar kadısı huzurunda mürafaa olurlar. Nettekim vaktile Kahire'de olduğu gibi bir beldede mezahibi erbaadan hâkimler bulunup da müddei, bilfarz kadı şafiî ve müddeaa-leyh meselâ kadı maliki huzurunda muhakeme olmak istediklerinde yine müddeaa-leyhin ihtiyar ettiği hâkim tercih olunur (Bahr).»

Bu iki misalden birincisinde ikametgâhın bir rol oynadığı göze çarpar. Fakat bunun tesiri ancak müddeaa-leyhin ihtiyarı üzerindedir, mahkemenin salâhiyeti üzerinde değil. Nettekim ikinci misalde ikametgâh bahis konusu olmayarak ancak hâkimlerin mezhepleri müddeaa-leyhin ihtiyarında âmil olduğu gösterilmiştir.

Başka bir misalde de muhterem şarih şöyle diyor:

[amma bir beldede müteaddit hâkimlerin herbiri, o beldenin, her tarafına hükme mezun olup ta müddei ile müddeaa-leyh arasında bu veçhile ihtilâf vaki oldukça müddeinin ihtiyar ettiği hâkim tercih olunur. Zira

müddei, münşii husûmet olmağla dilerse bu, isterse diğer kadı huzurunda inşayi husûmet edebileceğinden «bu kadı huzurunda inşayi husûmet etme şu diğer kadı huzurunda inşayi husûmet et» denilemez (Tâlikat). Rumeli kazaskeri ile kassamı umumî gibi. Bu takdirde müddei, kazasker ve müddeialeyh kassamı umumî huzurunda mürâfaa olmak istediklerinde kazasker huzurunda mürâfaa olurlar].

Demek ki ikametgâhın burada doğrudan doğruya rolü olamaz. Hâkimin tavzifinde kendisine verilen salâhiyet derecesinin ehemmiyeti vardır. Hangi çevrede hangi kimselerin hangi işlerini görecekse ancak o işleri ve o kimselerin işlerini görebilir. Bu sebepten kendi kaza çevresinde bulunmayan şahısların davasına da bakamaz. Bu bulunmak keyfiyeti, mutlaka orada ikametgâh veya mesken sahibi olmayı tazammun etmez. Misafiret tarikile yani gelip geçici olarak muvakkaten kalmayı da ifade eder. Hattâ fıkıh hükümlerine göre muayyen bir kaza çevresinde memuriyet ifa eden hâkim, orada bulunanların başka bir kaza çevresinde kâin olan gayrimenkule ait davalarına bakmağa da salâhiyetlidir ki bugünün kaidelerine aykırıdır (Mecellenin 1807 nci maddesine bakınız).

Mecellenin muhterem şarihi Ali Haydar Efendi merhum 1807 nci maddenin şerhinde diyor ki: «Zira malûmdur ki meselâ bir zat Bursa kadısı nasbolundukta onun hükmü Bursanın yerli ahalisine tahsis edilmiş, tâbiri âharla o hâkime «sen yalnız Bursanın sekenei asliyesi arasındaki davaya memursun» denilmiş olmayıp belki Bursada sakin bulunanların cümlesine yani hem sekenei asliye ve ehliyesine ve hem de misafiret tarikile orada bulunanlara âm ve şâmil bulunmuştur (Dürrülhükkâm, c. IV, s. 708).

Muhterem şârih, aynı zamanda şunu diyor: «Bazı fukahaya göre müddeaaleyh o hâkimin kazası ve velâyeti dahilinde bulunmak şartile hâkim arazi ve akar davasını istima edebilir. Diğer bazı fukahaya göre akarın bulunması şarttır. Mecelle ilk kavli ihtiyar etmiştir». «Yalnız arazi ve akar davasını değil deyn ve menkul davasını dahi rüyet edebilir. Meselâ İstanbul hâkimi huzurunda Edirne ahalisinden olup berayi maslahat İstanbulda muvakkaten bulunan iki şahıs, menkul ya alacağına müteallik bir davada mürâfaa olup ta İstanbul hâkimi bu mürâfaayı istima ve hükmeylese sahih olur... Lâkin müddeaaleyh hâkimin velev ki misafiret tarikile kazası dahilinde mukim değilse onun aleyhine hükmü sahih olmaz. Bu surette bir davacı İstanbul kadısına müracaatla meselâ Çatalcada mukim bir kimesne aleyhine alacak davası olduğunu beyan ettikte İstanbul kadısı o kimesneyi mahkemeye davet ve gelmez ise cebren ihzar edemeyeceği gibi cebren ihzarı kabil olmayınca gıyabında vekili müsahhar muvacehesinde davayı istima ve hükmedemez» (Aynı eser, s. 709).

Hülâsa, bir hâkimin salâhiyeti, onu nasbeden makam tarafından verildiği derece ve miktardadır. Onun velâyeti, muayyen bir mıntakaya münhasır bulunuyorsa o muayyen mıntaka dışında kalan kimselere artık şâmil olamaz.

İkametgâh bir takım hakların kullanıldığı yerdir. — Her ne kadar, hakların kullanılması, muamelelerin yapıldığı yerle ilgili olmamak prensip icabından buunmakta olup herkes, istediği yerde kontrat yaparak mal satmak ve almak ve malını ipotek etmek ve yine istediği yerde vasiyetini yapmak hususunda serbest ise de bazı hakların kullanılmasında buna müteferri muamelelerin ikametgâhın bulunduğu yerde yapılması mecburiyeti vardır.

Türk Medenî Kanununun 98 inci maddesi mucibince «beyan için, evlenecek erkeğin ikametgâhı belediyesine müracaat olunur». Meğer ki evlenecek erkeğin ikametgâhı ecnebi memlekette ola. Bu takdirde ikametgâhtan başka bir esas nazarı itibara alınır. 12 nci maddeye göre «on beş yaşını ikmal eden küçük, kendi rızası ve ana ve babasının muvafakati ile asliye mahkemesince mezun kılınabilir.» — Vasayet altındaki kimsenin bir sanat veya meslek ile iştigaline sulh mahkemesi müsaade eder. Bu mahkemelerin hangi yer mahkemesi olduğu malûmdur.

İkametgâh, bazı muamelelerin ilân olunacağı yerdir. — Şahsın ehliyetini ve bazan halini değiştiren bir takım keyfiyetler, olaylar vardır ki o şahıs ile muameleye girecek kimseler tarafından bilinmesi lâzımdır. Meselâ ehliyetinde değişiklik olan kimse, ehil iken kasır veya ehliyetsiz olacağı için bu ehliyetsizlik başkasile yapacağı muamelede tabiatile tesirini icra eder. Meselâ mümeyyiz olmıyan şahsın tasarrufu hukukî bir hükmü iafde etmez (M. 15). Böyle bir durumdan üçüncü şahısları korumak için keyfiyeti onların ittilâna eriştirmek lâzımdır. Bu da ilân ile olabilir. İlânın ikametgâhta yapılması, üçüncü şahısların daha kolay bilgi hasıl etmesine yardım eder. Çünkü ekseri muameleler ikametgâhın bulunduğu yerde yapılır. İkametgâhtan başka bir yerde ilân edilmesi de mümkündür. Elverir ki o yer, başkalarının duruma ittilâna elverişli olsun. Bunun en güzel misali, Türk Medenî Kanununun 360 inci maddesinde hacir kararının ilânına dair olan hükümdür. Bu maddeye göre:

«Kaziyei muhkeme halini alan hacir hükmü, derhal mahcurun hem doğduğu, hem de ikametgâhının bulunduğu yerde resmen en aşağı bir defa ilân olunur.

Akıl hastalığı, akıl zayıflığı veya ayyaşlık sebebiyle hacredilen bir kimsenin bir müessesede bulundurulduğu müddetçe ilânın tehirine, asliye mahkemesi, müstesna olarak müsaade edebilir. *Hüsnüniyet sahibi üçüncü*

şahıslar hakkında hacir hükmünün tesiri ilândan başlar. — (362 nci maddeye de bakınız).

Birbirile evlenecek erkek ve kadın için 97 nci madde hükmünce yapılacak ilân, 98 inci maddenin son fıkrası gereğince: «hem iki tarafın *ikametgâhlarında*, hem sicillinde mukayyet buldukları mahalde belediyeler tarafından yapılır».

Medenî Kanununun 237 nci maddesi mucibince evlenme mukaveleleri ve karı koca arasındaki usule müteallik mahkeme kararlarıyla ortaklık mallarına veya karının şahsî mallarına dair aralarında yapacakları mukaveleler *notere tescil ve ilân ettirilmiş olmadıkça üçüncü şahsa karşı hüküm ifade etmez*. 239 uncu madde bu tescilin, *kocanın ikametgâhı noterliğince* icra edilmesini emretmektedir. Hattâ bu maddeye göre «koca, ikametgâhını değiştirdiği takdirde tebdilden itibaren üç ay zarfında, bu yeni ikametgâhta dahi tescilin tecdidi lâzımdır. — İkametgâhın değişmesinden itibaren üç ay geçince, eski tescilin hükmü kalmaz.»

Yukarıda da söylediğimiz gibi gaiplik meselelerinde salâhiyetli hâkim, gaibin Türkiyedeki son ikametgâhı hâkimidir; 32 nci maddeye göre bu hâkim, gaib hakkında malûmatı olan kimseleri muayyen bir müddet içinde malûmatlarını bildirmek için usulü dairesinde *ilân edilen* bir tebliğ ile davet eder. Görülüyor ki bu ilân, gaibin son ikametgâhı hâkimi tarafından yapılacaktır.

Müteveffanın *son ikametgâhı sulh hâkimi*, (M. 531) vasiyetnameleri açmağa memur edilmiş olduğundan vasiyetnamede kendilerine müteallik hükümler bulunup ta ikametgâhı malûm olmıyanları resmî bir ilân ile haberdar eyler (M. 537) ve hattâ mirasçıları sıfatlarını beyan etmek üzere ilânla davet eder (M. 534).

İkametgâh, muamele ve menfaatlerin toplandığı yerdir. — Bir kimsenin malî menfaatlerini toptan muamelelerle tanzim etmek lâzımgeldiğinde bu menfaatler o kimsenin ikametgâhında toplanmış ve temerküz etmiş sayılır. Esasen yukarıdanberi söylediğimiz şeyler, gerek ilân, gerek salâhiyetli mahkemenin tayini bakımından ikametgâhın oynadığı rolü göstermiş ve bütün bu hallerde menfaatlerin ikametgâhta toplandığı fikrinin hâkim olduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan 518 inci madde ile 531-538 inci maddelerinin hükümleri dikkate şayandır. Terekenin açıldığı yer, terekenin muhafaza ve hak sahiplerine vusulünü temin için lâzım gelen tedbirlerin (terekeyi mühürlemek, deftere geçirmek, doğrudan doğruya idare ve vasiyetnameleri açmak gibi) ittihaz edildiği yer *müteveffanın son ikametgâhı mahkemesidir*. Bunun içindir ki 518 inci maddede tasrih edildiği üzere «ölüme bağlı tasarruflarda, iptal veya tenkis ve mirasın taksimi ve miras sebebi ile istihkak davaları bu mahkemede görülür.» —

Usulün 11 inci maddesi bu esası teyit etmektedir.

Vasayet te küçüğün veya mahcurun ikametgâhının bulunduğu yerde açılır: 361 inci madde gereğince «vasayet işlerinde salâhiyet, küçüğün veya mahcurun ikametgâhındaki vasayet dairelerine aittir.» 362 nci maddeye göre sulh mahkemesinin iznile vasayet altındaki kimsenin ikametgâhı değiştirildiği vakit, salâhiyet, *yeni ikametgâhın* vasayet dairelerine geçer. Bu suretle hacir yeni ikametgâhta ilân olunur.

380 inci madde mucibince kayım, kayımlık altına alınacak kimsenin *ikametgâhı sulh mahkemesi* tarafından tayin olunur.

Borçlar Kanununun 73 üncü maddesi, basit olan malî menfaatlerde ikametgâhın ehemmiyetini belirtmiştir:

1 — Borç, bir miktar paradan ibaret ise tediye alacaklının verme zamanında *mükim* bulunduğu yerde vukubulur.

3 — Bunlardan başka her borç, doğumu zamanında borçlunun *mükim* bulunduğu yerde ifa edilir.

Alacaklının ikametgâhında tediye edilmesi lâzımgelen bir borcun ifası borcun doğumundan sonra alacaklının ikametgâhını değiştirmesi sebebiyle ehemmiyetli surette güçleşmiş ise borç alacaklının evvelki *ikametgâhında* ifa olunabilir.

Bir de umumî kaidedir ki iflâs, müflisin ikametgâhının bulunduğu yerde cereyan eder. İcra ve İflâs Kanununun 154 üncü maddesine göre «iflâs yolile takipte salâhiyetli merci, borçlunun merkez muamelâtının bulunduğu mahaldeki icra dairesidir.»

Buradaki merkezi muamelât tâbirinden maksat ikametgâhtır. Şu kadar ki Türk Medenî Kanununun 19 uncu maddesinin son fıkrasında beyan edildiği üzere bir kimsenin umumî ikametgâhının yanıbaşında ticarî ve sınaî müesseseleri itibarile hususî ikametgâhı bulunabileceğinden merkezi muamelât tâbiri daha ziyade bu hususî mahiyetteki ikametgâha yakışır. Bir de bu tâbir, bizi Fransız sistemine yaklaştırmış olur ki biraz ileride göreceğiz. Teker teker değil, toplu olarak yapılması lâzımgelen bu gibi muamelelerde yani terekenin muhafaza ve tasfiyesine, vasayetin idarsine ve iflâs keyfiyetinin tedvirine müteallik bütün muamelelerde bunların bir tek yerde yapılması ve toplanması lâzım gelir. İşte o yer, ikametgâhın bulunduğu yerdir. İkametgâhın bulunduğu yerdeki daire, mahkeme, merci; bu muameleleri kendi çevresi içinde toplar.

Buraya kadar yaptığımız incelemeler, Türk Medenî Kanunu, Usul Kanunu, İcra ve İflâs Kanunu bakımından, ne gibi vesilelerle ikametgâhın bahis konusu olabileceğini belirtmiştir. Yine bu incelemelerle, Türk mevzuatına göre umumî ikametgâhın ne gibi bir mahiyet arzettiğine vükuf peyda ettik. İncelemelere daha devam etmek zorundayız. İlerideki yazılarımızla bunu ispat edeceğiz.

Muammer Raşit SEVİĞ